

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ПОЗИТИВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ У ПРОЦЕСІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Локарева Г.В., д.пед.н., професор, Стадніченко Н.В., ст. викладач

Запорізький національний університет

У статті розглянуті певні історичні питання впливу творів мистецтва на людину та застосування їх у лікувальній практиці, а також сучасний стан цієї проблеми. Представлено досвід реалізації проекту з соціально-психологічної реабілітації засобами театру та окреслені перспективи використання драматерапії.

Ключові слова: арт-терапія, театр, музика, мистецтво, пацієнт, анкетування, вистава, реабілітація, корекція, система.

Lokareva G.V., Stadnichenko N.V. ТЕАТРАЛЬНОЕ ИСКУССТВО КАК СПОСОБ ДОСТИЖЕНИЯ ПОЗИТИВНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В ПРОЦЕССЕ РЕАБИЛИТАЦИИ БОЛЬНЫХ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ / Запорожский национальный университет. Украина.

В статье раскрыты некоторые исторические вопросы влияния произведений искусства на человека и использование их в лечебной практике, а также современное состояние этой проблемы. Представлен опыт реализации проекта социально-психологической реабилитации средствами театра и обозначены перспективы использования драматерапии.

Ключевые слова: арт-терапия, театр, музыка, искусство, пациент, анкетирование, спектакль, реабилитация, коррекция, система.

Lokareva G.V., Stadnichenko N.V. THEATRICAL ART AS THE MEANS OF IMPLEMENTATION OF POSITIVE RESULTS IN THE PROCESS OF REHABILITATION OF SICK PERSONS: THEORITICAL AND PRACTICAL ASPECTS / Zaporizhzhya National University, Ukraine

Historical and modern approaches to definite aspects of a beneficial effect of art on people and usage of literary works in medical practice are revealed in the article. The author observes the experiment of project implementation of socio-psychological rehabilitation by means of theatrical art and determines future trends of drama therapy application.

Key words: art-therapy theatre, music, art, show, rehabilitation, correction, system.

Інформаційний потенціал мистецтва, усіх його напрямків безмежний. Твори мистецтва відображають навколишню дійсність і на рівні соціальних подій, і на рівні психологічних, моральних, та естетичних явищ. Вони є віддзеркаленням часу, психологічного стану людини, її емоцій, почуттів, морально-етичних цінностей, притаманних певному історичному періоду, або тій чи іншій соціальній групі. Застосування творів мистецтва - це один із актуальних засобів вирішення внутрішніх проблем людини, метод соціально-психологічної допомоги, професійний інструмент психологічної корекції та емоційного впливу.

Питання застосування арт-терапії як засобу реабілітації досліджували М. Річардсон, Е. Гектман (Великобританія), М. Наумбург (США), В.Н. Самохін, В.Є. Семьонова, Ж.М. Шошина, А.А. Щербакова (Росія), Г.В. Локарева (Україна) та інші. Хоча в нашій країні на сьогодні цей напрям ще повністю не опановано, але усвідомлення його необхідності для суспільства спонукає працівників факультету соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету та кафедри акторської майстерності до пошуку шляхів його розвитку. В умовах подальшої демократизації усіх сфер життя виникає потреба в реалізації нових форм вирішення проблем психічного оздоровлення, соціалізації та адаптації молоді і людей старшого покоління до нових умов суспільного життя.

Метою нашої статті є спроба наголосити на важливості створення і втілення соціальних програм арт-терапевтичного спрямування, показати позитивне значення їх для реабілітації хворих дітей, підлітків та дорослих, а також представити результати застосування в реабілітаційних процесах театрального мистецтва, як інтеграції основних видів мистецтва, і визначити перспективи цієї проблеми.

Якщо зробити невеликий екскурс до основ виникнення людської цивілізації, проаналізувати загальновідомі факти з літературних та історичних джерел, можна зрозуміти, що взаємозв'язок мистецтва і медицини у всі періоди розвитку людського суспільства був дуже тісним. Сприятливий вплив на здоров'я людини музики і театру був помічений і використовувався жерцями, лікарями з прадавніх часів.

Цілителі Китаю, Індії, Древньої Греції використовували мистецтво як засіб захисту людини від різних хвороб. Споглядання творів образотворчого мистецтва, танців, слухання музичних та поетичних творів в поєднанні з медичними лікувальними засобами допомагало досягти ефекту зцілення. Як свідчить біблійна притча, Давид, граючи на арфі, лікував царя Саула від нервової хвороби. Давньогрецькі поети, філософи вказували на сприятливий вплив музики, її важливість для відновлення душевної гармонії

людини. На їхню думку, звучання певних інструментів виліковувало головний біль, інфекційні захворювання, відновлювало слух. Піфагор (VI століття до нашої ери), Аристотель і Платон (IV століття до нашої ери), Демокрит (V століття до нашої ери) вказували на важливість використання музики, співу для профілактики, і для лікування різних хвороб. У вченні про катарсис (очищення) Аристотель доводив, що людина в процесі сприйняття мистецького твору здатна відновитися для нового життя, змінити на краще свої моральні критерії. Музика, на думку цілителів Древнього Китаю, є частиною природи і, впливаючи на людину, гармонізує її життя.

Індійська філософія вважає, що жоден вид мистецтва не надихає людську особистість так, як це робить музика і мистецтво співу, і що найбільш важливим для сприйняття є тембр голосу виконавця, його майстерність та його особистісні якості.

На початку XX століття російськими вченими та діячами мистецтва І.М. Сеченовим, В.М. Бехтеревим, С.С. Корсаковим та іншими було доведено, що позитивні емоції, які викликають у людини твори мистецтва, знімають її психоемоційне напруження, сприяють активізації творчої діяльності. Терапевтичному впливу музики присвячені роботи Ж. Шошиної, вчені Тбіліської консерваторії займаються розробкою теми "Мозок і музичне мислення" і досліджують можливості музичної терапії. Л. Новицька вперше у своїх наукових працях охарактеризувала музику як високоефективний інформаційний засіб керування біоенергетичним станом кори та робочим тонусом мозку. Про наркотичний вплив рок-музики на людину на біохімічному рівні говорить Г. Амінев. Фізіологічні механізми негативного впливу рок-музики на людський організм подані в роботі П. Вайнцвайга. Зазначені дослідження розкрили різноспрямованість впливу сигналів класичної музики з одного боку, і сигналів поп-музики – з іншого, на функціональний стан ЦНС і поведінку людини.

На сучасному етапі музика як професійний засіб реабілітації широко застосовується в практиці соціально-психологічної роботи в розвинутих державах Заходу та Сходу (у Німеччині, Італії, США, Великобританії, Індії, Китаї, Кореї, Японії тощо), набуває розвитку в Росії. В Україні на сьогодні цей напрям ні в науковій галузі, ні на практиці ще не опановано, але він є актуальним і необхідним. Саме поняття "музикотерапія" ще не має наукового статусу, а існує як прикладна в лікувальній практиці як прийнятний фон або допоміжний засіб. Тому в нашій країні застосування інформаційної системи музичного твору відбувається на рівні "самодіяльності", тобто на інтуїтивному рівні, спираючись тільки на знання деяких елементів художнього типу інформації (ритм, характер і темп).

Враховуючи вищесказане, ми пропонуємо використовувати музику як синергетичний компонент в системі театрального мистецтва, а художньо-естетичну інформацію використовувати як окремий метод соціалізації.

Інформаційний потенціал мистецтва досить потужний, оскільки твори мистецтва, і музики зокрема, відображають навколишню дійсність і на рівні соціальних подій, і на рівні психологічних, моральних, естетичних, педагогічних явищ. Отже, музичне мистецтво і віддзеркалює той психологічний стан, ті емоції та почуття, які притаманні певному історичному часу, тій або іншій соціальній групі. Ці висновки дали поштовх використанню мистецтва для лікувально-корекційної роботи з пацієнтами.

Проблема реабілітаційних технологій завжди була і є пріоритетною в системі психолого-педагогічних, медичних, правових галузей життєдіяльності. Оскільки ми живемо в складних соціокультурних умовах, що негативно впливають на духовне і фізичне здоров'я громадян, формування позитивного ставлення до життя, до оточуючих та до самого себе – є основною ознакою соціально-психологічної реабілітації. Художньо-естетична інформація, котру несуть твори мистецтва, у реабілітаційних технологіях має чудові перспективи. Твори мистецтва можуть бути і елементами реабілітаційно-лікувальної технології, і самостійною технологією. Завдяки використанню психоенергетичної, емоційної інформації, котру вони несуть у собі, досягається ефект катарсису, що допомагає вирішити проблеми соціально-психологічного та соматико-психічного аспекту. Окрім того ця форма роботи є набагато дешевшою, ніж інші засоби реабілітації. У лікувальних закладах країн, де поряд із медикаментозними, традиційними методами використовують арт-терапію, музикотерапію, підвищується позитивний рівень результатів лікування. Так, на початку XX століття у Великобританії для лікування психічних розладів М. Річардсон та Е. Гектман використовували засоби образотворчого мистецтва для процесу реабілітації пацієнтів. У цьому ж напрямку працювала дитячий терапевт із США М. Наумбург, використовуючи малюнки пацієнтів як інструмент дослідження підсвідомих процесів. У другій половині XX століття були створені перші професійні об'єднання арт-терапевтів в США та Великобританії. Музикотерапія виокремлюється як самостійний напрям і широко використовується і практикується у Швеції, Австрії, Швейцарії, Німеччині, Росії. У наш час всі види арт-терапії використовуються в медицині при нервово-психічних захворюваннях і в психології (загальній, медичній і спеціальній).

Факультет соціальної педагогіки та психології ЗНУ є базою для впровадження нових технологій з корекційно-реабілітаційної роботи, а також здійснення практичних заходів у сфері соціально-психологічної реабілітації. На факультеті СПП створено систему технологій, спрямовану на реабілітацію

дітей, які з різних причин залишилися без батьківського нагляду, неповнолітніх, що перебувають у виправних закладах. Також факультет співпрацює з лікувально-профілактичним центром для дітей та підлітків, Запорізьким онкологічним диспансером.

Арт-терапія як інструмент соціалізації є складовою реабілітаційних технологій, допомагає реалізувати їх зміст засобами музичного, театрального, хореографічного та образотворчого мистецтва. Хоч професії арт-терапевт у нас офіційно ще не існує, застосування творів мистецтва для профілактики хвороб та їх лікування стає все більш необхідним.

Робота, що проводиться в цьому напрямку факультетом соціальної педагогіки та психології ЗНУ за участю кафедри акторської майстерності, є вкрай актуальною і, що дуже важливо, дає позитивні результати. Оскільки на факультеті соціальної педагогіки та психології ЗНУ вже десять років існує кафедра акторської майстерності, то, звичайно ж, викладачі кафедри: відомі режисери, актори, співаки, танцівники, музиканти, психологи, а також студенти – майбутні актори активно підключилися до участі у створенні та реалізації програм і проєктів, спрямованих на соціально-психологічну реабілітацію засобами мистецтва.

Театральне мистецтво виконує деякі арт-терапевтичні функції, а саме:

1. Катартисична (очищення, звільнення від негативного стану);
2. Регулятивна (зняття нервово-психічного напруження, моделювання позитивного психоемоційного стану);
3. Комунікативно-рефлексивна (формування адекватної міжособистісної поведінки).

Великий театральний педагог, реформатор театру, дослідник К.С. Станіславський, створюючи систему професійного виховання актора, консультувався з ученими І.М. Сеченовим, І.П. Павловим, використовуючи їхні найновіші відкриття для пошуку шляхів розвитку театральної школи. Тому функції, які є складовими процесу арт-терапії, також входять до системи виховання актора, що була створена К.С. Станіславським. Студент, майбутній актор, за допомогою спеціальних вправ та тренінгів повинен оволодіти навичками звільнення від негативного емоційного стану, моделювання позитивного психоемоційного стану, контролювати та формувати міжособистісну поведінку і т.д. Оволодівши необхідними психофізичними навичками, а також багатьма іншими складовими своєї професії, актор має можливість впливати на глядачів, викликати в них позитивні емоції, переживання, що, власне, і є арт-терапевтичним впливом.

К.С. Станіславський, окрім створення системи виховання актора, сформулював п'ять принципів театру. Одним із таких принципів є синтетичність цього мистецтва. У чому він полягає? У тому, що театральна вистава, як результат творчого процесу, включає в себе засоби виразності, притаманні всім видам мистецтва – музиці, живопису, хореографії, які завдяки актору, завдяки його професійному вмінню діяти на сцені перетворюються на новий мистецький жанр – театральну виставу, що має необмежені можливості арт-терапевтичного впливу.

У кінці минулого року центр соціальних програм компанії US RUSAL оголосив конкурс соціально-значимих проєктів у рамках програми „Партнерські проєкти”, який фінансувався компанією РУСАЛ, що є частиною її благодійної діяльності. Метою конкурсу було просування і підтримка ініціативи громадян у вирішенні проблем суспільного життя. Пріоритетними напрямками конкурсу було залучення громадян до розробки і реалізації проєктів, що допомагають досягнути суспільно-значимих результатів, залучення молоді до вирішення соціальних проблем, стимулювання, отримання першого досвіду проєктної діяльності.

Критеріями оцінки проєктів були: участь громадян на добровільній основі, соціальна значимість проблеми, на вирішення якої спрямований проєкт, відповідність механізмів реалізації проєкту і досягнутих результатів, оригінальність задуму, позитивна суспільна оцінка.

Отже, у конкурсі взяли участь більше 20-ти організацій, перемогу здобули десять із них, у тому числі і кафедра акторської майстерності ЗНУ, що представила програму „Соціально-психологічна реабілітація засобами театрального мистецтва”.

Реалізацію цього проєкту було здійснено на базі соціальних об'єктів: Запорізького обласного клінічного онкологічного диспансеру та спеціалізованого територіального медичного об'єднання „Дитинство” – дитячої обласної лікарні.

У проєкті взяли участь 6 викладачів кафедри акторської майстерності ЗНУ, 14 студентів 1, 2, 3 та 4 курсів, більш ніж 50 хворих онкологічного диспансеру, та більш 40 дітей з пульманологічного та травматологічного відділень медичного об'єднання „Дитинство” дитячої обласної лікарні.

Заявленою метою проєкту було надання онкохворим дорослим та хворим дітям арт-терапевтичної релаксації. Програми „Театрального калейдоскопу” були розроблені з урахуванням віку реципієнтів.

Припущення авторів проекту, що художньо-естетичний та емоційний зміст творів мистецтва спрацює як елемент реабілітаційно-лікувальної допомоги, дало реальний позитивний результат.

Під час реалізації проекту відбулося зняття травмуючих хвилювань, врівноваження душевного стану хворих, наповнення їх радісними почуттями, позитивними емоціями, естетичною насолодою, внутрішньою енергією. У процесі сприйняття глядачами запропонованої вистави відбувалося переміщення їх уваги з проблем, пов'язаних зі здоров'ям, на позитивні враження, що з'явилися в результаті спостереження за майстерним виконанням мистецьких творів. Це на певний час допомогло реципієнтам звільнитися від пригнічуючих думок, вийти із замкнутого кола, в котрому вони опинилися в силу обставин. Підтвердженням цього послужило анкетування, яке проводилося відразу ж після закінчення мистецької програми. Зміст анкет був розроблений відповідно до вікового статусу. В анкетах дітям пропонувалося вказати вік, ім'я, поділитися враженнями від побаченого, тобто, що сподобалося, чиє виконання справило найбільше враження, чи хотілося б ще переглянути подібну програму, чи змінився настрій після перегляду і як саме (до питань про настрій додавалися схеми облич, які демонстрували той чи інший емоційний стан). Несподіванкою стало те, що програму для пацієнтів дитячої лікарні створювали, розраховуючи на вік від 3-х до 10-12 років, а третина глядачів були підлітки 15-16 років, що викликало певне хвилювання серед виконавців. Але судячи з реакції залу і результатів анкетування, наш „Театральний калейдоскоп” був однаково цікавий і для 3-річних пацієнтів, і для 15-річних.

З 34 учасників за результатами анкетування настроїв не тільки ні в кого не погіршився, а змінився на краще. На питання анкети „Що найбільше сподобалося?” була отримана одностайна відповідь „Все!”. Захват викликали і виконавці пісень, тим більше, що один з них, Костянтин Мащенко, брав участь у програмі „ШАНС”, отже психологічний ефект впізнавання збільшив позитивний вплив від його майстерного виконання. Також усім сподобалися казки, байки та уривки з лялькових вистав, робота над якими, до речі, є одним з напрямків професійної підготовки наших студентів. На питання анкети, чи хотілося б їм знову зустрітися з молодими акторами, всі відповіли: так, дуже хотілося б, багато разів і т.д. На питання анкети, з яким настроєм ви прийшли на мистецьку програму і що змінилося в кінці перегляду відповіді були лише позитивними, всі учасники анкетування відзначали веселі обличчя.

Велике значення для позитивного сприйняття юними глядачами „Театрального калейдоскопу” мав той факт, що частина дітей була із сільської місцевості, і зустріч із „живими” акторами для них стала святом і сприяла виникненню бажання зустрітися з ними ще. Зі словами подяки до наших студентів звернулася завідувача дитячим відділенням Окул Тетяна Іванівна, яка наголосила на важливості реалізації подібних проектів для прискорення процесу одужання маленьких пацієнтів. Зі словами подяки приходили мами і бабусі хворих дітей, які також були в захваті від програми і охоче допомагали їм відповідати на запитання анкети. В анкетуванні брали участь і співробітники медичного об'єднання „Дитинство”, їхня реакція також була позитивною.

Пацієнтам онкодиспансеру було запропоновано поділитися враженнями від перегляду, відмітити в анкетах зміни в настрої та самопочутті. Вік опитуваних коливався від 40-ка до 60-ти років. На питання „З яким настроєм Ви прийшли?” більше половини опитуваних відповіли, що настроїв був сумний, однак у фіналі програми він змінився на радісний, всі відчували „прилив позитивних емоцій”, „гордість за талановиту молодь”, „Радість за дітей, що вони так уміють співати, говорити, танцювати”, „Я згадала студентське життя”, „Які все-таки діти молодці!”, „Я згадав молоді роки” і так далі. Частина глядачів особливо відзначила виконання вокальних номерів, танців, драматичних уривків. Аналіз анкетування показав, що у реципієнтів відбулося переміщення акценту з проблем, пов'язаних зі станом їх здоров'я, на позитивне сприйняття оточуючого світу. Вони висловлювали свою вдячність за те задоволення, яке отримали від перегляду програми, говорили про те, що хвороба не дозволяє їм відвідувати театри і філармонію, тому зустріч з акторами в стінах лікарні для них стала справжнім подарунком. У жодній відповіді на питання анкети не було і натяку на думки про власну хворобу, на пригнічений настрій. Навпаки, глядачі вийшли за межі негативних почуттів, спричинених хворобою і перебували в позитивному емоційному стані.

За результатами аналізу анкет, більша частина глядачів прийшла до зали в похмурому або задовільному настрої, а після виступу студентів настроїв змінився на більш позитивний, навіть радісний. 100% опитаних відповіли, що хотіли б ще зустрітися з нашими майбутніми артистами.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що заявлена мета проекту досягнута. Представлений пацієнтам Запорізького обласного онкологічного диспансеру та дітям, що знаходились на стаціонарному лікуванні в спеціалізованому територіальному об'єднанні „Дитинство” мистецький проект „Театральний калейдоскоп” сприяв створенню умов для ситуативної арт-терапевтичної релаксації. Естетична інформація мистецького твору розкривається лише тоді, коли включається канал зв'язку між джерелом інформації, тобто виконавцями, і приймачем її, тобто глядачами, і допомагає останнім емоційно і фізично відновитися завдяки позитивним естетичним переживанням. Саме цей процес лежить в основі арт-терапії.

Ми вбачаємо певні перспективи використання художньо-естетичної інформації театрального мистецтва у якості корекційного інструменту. У розвинених державах Заходу поряд з такою професією, як музикотерапевт, вже давно функціонує і професія драматерапевт, а відповідно, і драматерапія як соціально-корекційна форма допомоги особистості. В умовах України її можна використовувати як і музикотерапію, а саме, як певну соціально-педагогічну технологію, що може бути застосована і в соціально-корекційній роботі, і в соціально-реабілітаційній, а соціальний педагог може виконувати функції драматерапевта, бо такого фаху в нашій державі не існує. Цю технологію можна застосовувати в роботі з дітьми та підлітками, які мають певні емоційні та поведінкові проблеми: занурення дитини в інформаційний потік драматичної дії дозволить соціальному педагогу, з одного боку, виявити причини цих проблем, відкрити корені соціально-психологічного дискомфорту, який відчуває дитина, а з іншого – дасть можливість протагоністу самому розібратися у драматичній дії, у тому, що з ним відбувається, чому його не розуміють, що він робить не так, чому його поведінка сприймається іншими як негативна. Отже, мета драматерапії, як відзначає Ді Гримшо, полягає в тому, щоб дати можливість дитині зібрати розкидані шматочки самої себе, дати їй місце і час, щоб вона змогла вивчити та замінити їх, тобто дозволити їй зробити те, що необхідно зробити, щоб вилікуватися самій [3]. Сам драматичний процес – це складний, етапний процес. Проходячи ці етапи, клієнт виконує складну і важку внутрішню роботу. Вибір ролі, прийняття її, виконання через дію, рухи, вербалізацію, сприяє розвитку його як особистості, розвиває вміння розуміти інших, розуміти, чому хтось поводить себе таким чином, а не інакше. Безумовно, соціальний педагог, як драматерапевт, повинен мати відповідну підготовку, яка б забезпечувала отримання ефективного результату. Ідентична робота може проводитися і з дорослими клієнтами. Такий досвід вже існує. Як позначає М.Андерсен-Уоррен, терапевтичний театр – це не аматорська театральна група. Робота в таких групах відбувається поза стандартним планом такого роду діяльності. Структура драми дозволяє учасникам вільно “включатися” і “виключатися” з дії. Група сама працює над створенням вистави, над конфліктом, цілісністю, розв’язкою [1].

Враховуючи те, що театральне мистецтво – це синтезований вид мистецтва, багатий на інформаційні різновиди тих видів мистецтва, які входять до його складу (музичне, образотворче), ця єдність представляє посилення сугестивного ефекту на особистість при коректному і правильному (цілеспрямованому) впливі. Використання цього інструменту може бути двоплановим. По-перше, сприйняття на рівні співтворчості, у процесі якої здійснюється активізація емоційної та інтелектуальної сфери клієнта, відбувається явний прояв апперцепції, актуалізуються емпатичні здатності. Іншим варіантом використання в корекційній роботі художньо-естетичної інформації театрального мистецтва є включення клієнта в активну творчу діяльність, у процесі якої в нього через “входження” в усі інформаційні потоки, які несе театральна п’єса, сублимуються проблеми з області підсвідомості в продукт творчої діяльності. Прийняття інших, часто незвичних соціальних ролей, програвання життєвих ситуацій, у яких клієнт міг би перебувати (бажаних, або не бажаних) знімає, розряджає емоційну та інтелектуальну напруженість, що, власне, дає корекційний результат. Розробка і теоретичне обґрунтування корекційних програм так само має потребу в подальшому дослідженні. Включення клієнта в активну творчу діяльність через використання художньо-естетичної інформації театрального мистецтва бачиться нам у декількох напрямках: безпосередня участь клієнтів у сценічній дії, запропонованій художнім текстом, театралізації клієнтам заданої теми, спонтанне виконання драматичної дії (психодрами). Перший напрям, спрямований на ідентифікацію клієнта з художнім образом, що корегує його модель соціальної поведінки, змінює ставлення до своїх соціальних ролей, допомагає розвитку емпатичних каналів. Другий напрям, поряд із вирішенням завдань попереднього, спрямований на розвиток творчої уяви, фантазії, кмітливості, більшої розкутості. Третій напрям – це спонтанна драматична імпровізація, спрямована на розкриття особистісних проблем клієнта, безплідних фантазій, які заважають людині комфортно відчувати себе в соціумі. Завдяки психодрамі формуються нові установки на сприйняття певної соціальної ситуації, моделей та стилів міжособистісного спілкування, надається можливість глибинного самодослідження. “Інтенсивність переживань посилюється шляхом використання психодраматичних прийомів, які полегшують вираження почуттів” [5, с.143]. Отже, театральне мистецтво як синтезований вид мистецтва (музика, хореографія, образотворче мистецтво, драматургія, література) має синергетичні можливості: сила впливу кожного з позначених видів мистецтва підсилюється завдяки комплексному їх поєднанню у театральній композиції (або виставі). Практика застосування театрального мистецтва в соціально-психологічних реабілітаційних програмах довела ефективність використання художньо-естетичної інформації як супутнього засобу одужання пацієнтів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсен-Уоррен М. Терапевтический театр / М. Андерсен-Уоррен: [пер. с англ. А. Науменко]. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002 – С. 118-138.
2. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский [под ред. М.Г. Ярошевского]. - М.: Педагогика, 1987. - 344 с.

3. Гришо Д. Драматерапия с детьми в образовательном отделении: Чем больше смотришь, тем больше видишь // Драматерапия: [пер. с англ А. Науменко]. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002 – С. 69-93.
4. Локарева Г.В. Художньо-естетична інформація в підготовці соціального педагога до професійного спілкування: теорія та практика: Монографія / Галина Василівна Локарева. – Запоріжжя, ЗНУ, 2007.- 376 с.
5. Рудестам К. Танцевальная терапия. Арт-терапия // Групповая психотерапия / К. Рудестам. – СПб-Москва-Харьков – Минск: ПИТЕР, 1998. – С. 199-232.
6. Самохин В.Н. Эстетическое восприятие: Вопросы методологии и критики / В.Н. Самохин. – М.: Мысль, 1985. – 208 с.
7. Семашко А.Н. Художественные потребности и их развитие у молодёжи / А.Н. Семашко. – К.: Вища школа, 1977. – 159 с.
8. Семёнова В.Е. Катарсис и антикатарсис // Педагогика / В.Е. Семёнова. – 1995. - № 3 – С. 116-121.
9. Станиславский К.С. Работа актёра над собой / К.С. Станиславский. – М.:Искусство, 1980. – 575 с.
10. Чехов М.А. О технике актёра: [учебное пособие] / М.А. Чехов. – М.: ВТО Артист. Режиссёр. Театр, 2003. – 490 с.
11. Шошина Ж.М. О музыкальной терапии // Психология процессов художественного творчества / Ж.М. Шошина. – М.: Педагогіка, 1966. – С. 215-219.
12. Щербакова А.А. Музыка как способ человеческого общения: Автореф. дис. канд. философ. Наук / А.А. Щербакова. – Л.: ВЛАДОС, 1986. – 23 с.

УДК 378.124:37.013.42

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Міщик Л.І., д. пед. н, професор

Запорізький національний університет

Встановлено головні компоненти професійної перспективи студента вишу, визначено рівні розвитку професійного самовизначення, окреслено межі та особливості професійного «Я». У зв'язку із формами професійного самовизначення окреслена специфіка системи підготовки соціальних педагогів.

Ключові слова: професійне самовизначення, ціннісні орієнтації індивіда, колективність та індивідуальність, рефлексивні механізми.

Mischik L.I. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ / Запорожский национальный университет, Украина.

Обоснованы главные компоненты профессиональной перспективы студента вуза, определены уровни развития профессионального самоопределения, представлены особенности профессионального «Я». В связи с формами профессионального самоопределения определена специфика системы подготовки социальных педагогов.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, ценностные ориентиры индивида, коллективность и индивидуальность, рефлексивные механизмы.

Mischik L.I. PSYCHOLOGY-PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF SOCIAL PEDAGOGS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The main components of professional perspectives of the student in a higher education institution are grounded, the levels of the development of professional self-determination are determined, the peculiarities of professional «Self» are presented. In connection with forms of professional self-determination the specificity of the system social teachers' training is determined.

Keywords: professional self-determination, valuable orientations of individuality, collectivity and individuality, mechanism of reflection.